

Kora ieskauta tragēdija. Nacionālā teātra izrādes «Indulis un Ārija» recenzija

4. oktobris **Autori:** [Henrieta Verhoustinska](#) (LTV Kultūras raidījumu redakcija)

Nacionālais teātris Lielās zāles sezonu atklājis vērienīgi – režisore Indra Roga sadarbībā ar dramaturģuma autori Ievu Struku un Valsts akadēmisko kori "Latvija" iestudējusi Raiņa lugu "Indulis un Ārija". Lai arī Rainis savu lugu nodēvējis par jaunības tragēdiju un piezīmes par tās iestudēšanu minējis, ka Indulis ir 25 gadus vecs (Ārijas vecums netiek minēts), režisore pārsaukusi "Induli un Āriju" par "balto tragēdiju" un ir izvēlējusies pieredzējušākus aktierus – trīsdesmitgadniekus Kārli Reijeru un Lauru Siliņu. Tam ir sava nozīme, bet par to mazliet vēlāk.

Lūk, mīļā: kopā mūsu asins plūst!

Kur sārti asins līs, tur ziedi augs,

Var būt i piemiņa, kā rasa ziedos.

Tik skumji beidzas divu mīlētāju stāsts, abu asinīm aizplūstot kopīgā straumē.

Koris kā zīme

"Indulis un Ārija" ir mūsu teātrī rets simbolisma paraugs. Vispirms jau monumentālā Mārtiņa Vilkārša scenogrāfija – tāda kā stilizēta Stounhedža, akmens bluķiem izkārtoties aplī ap svētvietu, cīņas arēnu, upurvietu – kā nu kurā izrādes ainā nepieciešams. Tā ir scenogrāfija – zīme, aiz kuras slēpjas vairākas minētās nozīmes, kas vienlaikus iemieso laiku – pirmsvēsturisku, pirmskristietības laiku un vienlaikus tragēdijas arēnu.

Arī Annas Heinrichsones tērpi, pirmajā acu uzmetienā (izņemot Ārijai) ikdienišķi, taču patiesībā strikti raksturo ļaužu grupas.

Indulim un viņa vadītajiem kūriem tie ir batikoti zaļgani brūnos zemes toņos, leišiem – kā uguns skarti sarkanbrūni, kamēr vāciem ir atturīgi tumšzili kostīmi ar tādiem kā baznīcas zeltītiem ornamentiem priekšpusē. Sarunā ar kādu mākslinieci dzirdēju iebildumus pret izmantoto batikošanas tehniku kā aizgājušo laiku pazīmi, bet man šie batikotie audumi netraucēja. Vairāk traucēja leišu izspūrušās parūkas un bārdas, kas vērsa tos līdzīgus mežoniem. Līdzīgs efekts rodas no kūru vilkiem līdzīgās gaudošanas – bet te nu nav daudz ko iebilst, jo par kūriem-vilkiem ir daudz Raiņa lugas tekstā.

Kopumā no ārējā tēla rodas iespaids, ka vāci tik tiešām ir civilizētāki, lai gan viņu rīcības barbarisms ne mazāks, ja ne pat lielāks, kā viņu pretinieku ciltīm.

Milzīga nozīme izrādē ir korim. Tas izvietots gan orķestra bedrē, gan ložās gar partera malām (interesanti, kā kori redz un dzird virs tā balkonos sēdošie skatītāji?). Tādējādi vismaz parterī sēdošajiem tiek radīta dabiska stereoskaņa. Komponists Ēriks Ešenvalds radījis partitūru, kurā līdzās tumšām, klusinātām, ar Raiņa dzeju komponētām dziesmām ir dažādas skaņas – dziedātāju elpa, vargānu zumēšana un trīsstūru šķindēšana.

Kādā brīdī pagriežos ar skatu uz zāles aizmuguri – jā, tur viņš stāv, diriģents Māris Sirmais, un vada savu kori visai sarežģītā muzikālajā ceļā. Taču korim ir ne tikai skaniska nozīme. Raiņa luga vēsta par dažādu tautu sadursmi cīņā par teritorijām un par vērtībām, un, tā kā darbība risinās ap Emboti, tie ir kurši, lugā – kūri – kas cīnās par savu dzimteni. Un kūri, kā to daudzkārt lugā norāda Rainis, tādējādi norādot uz nākotnes vienoto tautu, ir latvji. Tātad koris simbolizē tautu, kuras balsis iekļauj zālē sēdošos, jo Ešenvalda mūzika nepārprotami ir latviska.

Indulis un Ārija

Vienlaikus koris ir katras sevi cenošas traģēdijas neatņemams personāžs, un te nu mēs atgriežamies pie "baltās traģēdijas" Raiņa nosauktās "jaunības traģēdijas" vietā un "pieaugušajiem" Induļa un Ārijas. Te svarīga ir pieredze, kura ir abiem šiem karotājiem. Tā ir kara gadu pieredze, kas vairs neļauj viņiem būtu jauniņiem un degt jaunības maksimālistmā, bet liek ļauties dažādiem viltīgiem gājieniem.

Būtiski arī ir, ka, tāpat kā visiem šajā izrādē, bet varbūt pat vairāk nekā citiem, Indulim un Ārijai ir simboliska slodze.

Īpaši Ārija ir zīme, simbols, kurai atvēlētas, īpaši pirmajā cēlienā, divas pozas – pusguļus sfinksas poza un statiska pret skatītāju poza. Āriju Anna Heinrihsone

ieraudzījusi kā "citu", "svešu", kā būtni no "Gredzenu pavēlnieka". Viņa tērpta sudrabainā, pieguļošā kostīmā, sudraba augstpapēžu zābakos uz platformas, bruņucepures vietā – izsmalcināta sudraba maska, kas noņemta atklāj teju baltus, garus, atglaustus matus. Kad Ārija saka "mīlais", viņa neskatās uz Induli, bet skatītāju zālē.

Pirms pirmiestudējuma Jaunajā Rīgas teātrī 1911. gadā režisoram Teodoram Amtmanim Rainis par Āriju raksta: "Ārijas raksturā jāsargās no sentimentālības. Straujība, patvarība, vaļība, dēkainība, uzvarošs humors.

Grūti pārvarams un pārvēršams raksturs. Jāizceļ šī pārvēršanās un augšana."

Lauras Siliņas Ārijā nav nekā no sentimentālības, tomēr arī dēkainību un uzvarošu humoru saskatīt nevar. Ārijas kā sievietes-funkcijas lomai, šķiet, pretojas aktrises iekšējā būtība, tāpēc pat statiskajās un sfinksas pozās Ārijas acīs šķietami nekustīgajā sejā ir dzīvas sievietes pārdzīvojums, asaras un mīlestība. Grūti spriest, cik tālu šādas nianšes ir saskatāmas, visticamāk, ka tālāk sēdošiem skatītājiem tiek tikai šīs zīmīgās pozas, balto matu klājums, sudrabainais koptēls, ko, leīšu gūstā esot, pārklāj liesmainais upurēšanas tērps.

Kārļa Reijera Indulis ir kūru dedzīgā gara simbols. Viņš ir viscilvēcīgākais no varoņiem, kurš atļauj savā balsī ieskanēties arī histērijas un neirastēnijas notīm.

Kārlis Reijers ir izveidojis apjomīgu, caurcaurēm saprotamu tāda cilvēka tēlu, kurš jau no pirmajiem pateiktajiem vārdiem dzīvo nāves ēnā, kurā tomēr alkst pēc mīlestības.

Varoņi un personāži

Abus Rainim tik būtiskos jaunos varoņus, kuri līdz nāvei (vārda tiešā nozīmē) uzticīgi Indulim – Uģi un Vizbulīti atveido jaunie aktieri Matīss Kučinskis (pagājušā gada Latvijas Kultūras akadēmijas (LKA) absolvents) un Marta Marija Gruzdova, kura vēl studē LKA 3. kursā. Matīss Kučinskis redz Uģi kā vilcēnu, kā patstāvīgi domājošu jaunu cilvēku, kurš izvēlēties uzticību savai autoritātei – Indulim. Viņā ir daudz rotaļības un vitalitātes. Marta Marija Gruzdova savu Vizbulīti veidojusi kā visdabiskāko, visuzticīgāko no visiem izrādes varoņiem. Viņa ir ļoti moderns tēls, jo ir iekļaujoša un pieņemoša.

Mīlēdama Induli, viņa pilnībā akceptē Induļa izvēli – Āriju – un kļūst par Ārijas uzticamības personu.

Piebildīšu, ka arī citi Rogas studenti, kuri iesaistīti izrādē – Mārtiņš Mikožans, Matīss Klāvs Endzelis, Klaidis Sevostjanovs un Viesturs Bēmis – savās nelielajās kūru, leišu un vācu lomās ir profesionāli un organiski iekļaujas izrādē.

Gundara Grasberga Pudiķis, šķiet, ir traģiskākais izrādes personāžs, jo vēlas neiespējamo – kūru brīvību un pašnoteikšanos. Pudiķis staigā saliecies, kā gatavs pieplakt pie zemes, kā gatavs cīņai, un, lai arī viņam izrādes veidotāji ir atņēmuši liktenīgās nāves nesēja lomu,

viņš Indulim iemieso likteni – kūru nolemtības likteni.

Otrs spilgtākais otrā plāna tēls ir leišu kunigaitis Mintauts. Uldis Anže, par spīti jancīgajai parūkai un bārdai, rada īsta līdera, nežēlīga vadoņa portretu, kurš spējīgs novērtēt pretinieku un ir izmanīgs dažādos kompromisos. Viņa mērķis – vienota, varena Lietuva, kā mēs zinām no vēstures, ir vistuvāk piepildījuma. No leišiem vēl minama nāves vēstnese, kura par katru cenu grib ziedot Āriju dieviem – Līgas Zeļģes kā mākonis tumšā Tušē, un viņai ieņemim – cilvēciņu vēl glabājošā Agates Marijas Bukšas Svaista.

Savu tiesu uzmanības izrādē meistarīgi paņem arī vāci – Ārijas tēvs Berneks fon Hērens Jura Lisnera iemiesojumā un Ivara Kļavinska bruņinieks Kuno. Fon Hērena personību caurauž divi sadursmei lemti motīvi – mīlestība pret meitu un absolūtā pārākuma sajūta.

Šai apziņai, ka vāci ir pārāki par pagāniem, nākas piekāpties Ārijas mīlestības priekšā.

Kuldīgas komtura meita ir iemīlējusi kūru Induli. Un tēva jūtas piekāpjas meitas mīlestībai. Uz nekādu piekāpšanos nav spējīgs Kuno, kurš mīl Āriju vai arī vienkārši ir ieplānojis ar viņas palīdzību veicināt savu karjeru un ir augstprātīgs un absolūti nežēlīgs – nāve viņam ir tikai rīks, nekas liels.

Šeit un tagad

Nāves klātbūtne ir izrādes pamattēma. "Baltā traģēdija" – jo balts dažādās kultūrās ir sēru un nāves krāsa. Karš un nerimstoši klātesošā nāve sabiezina atmosfēru un padara traģisko finālu neizbēgamu. Indras Rogas versijā šis fināls atšķiras no Raiņa lugas –

Indulis un Ārija abi veic apzinātu izvēli un aiziet, videomākslinieka Arta Dzērves lieliskās ūdens straumes apskaloti.

Raidījumā "Kultūrdeva" Ieva Struka uzsvēra, ka Rainis ir dzejnieks, kurš raksta lugas. Programmiņā dramatizējuma, jeb, būsīm precīzi, īsinājuma autore iebilst uzskatam, ka Raiņa poētiskā, metaforām pārsātinātā valoda ir pārlietu sarežģīta mūsdienu cilvēkam. Jā, dzejas valoda nav ikdienas valoda, tā prasa no skatītāja domāšanas un līdzjušanas piepūli, īpaši, ja izrādes veidotāji ir izvēlējušies ļaut cauri korim skanēt aktieru dabiskajām balsīm bez mikrofoniem, kas dažkārt liek pazaudēties tekstiem.

Tāpat simboliskajam teātrim raksturīgie aktieru plašie žesti un izkārtojums tādās kā operiskās mizanscēnās traucē uztvert iestudējumu kā kaut ko par "šeit un tagad".

Laikam līdzīgās domās par Raiņa tekstu bijis režisors, horeogrāfs Sergejs Zemļanskis, kurš pirms desmit gadiem Liepājas teātrī radīja "Induļa un Ārijas" versiju bez vārdiem, tikai dejā un kustībā. Taču kopumā Nacionālā teātra "Induli un Āriju" vērtēju kā drosmīgu režisores izteikšanos par Raiņa tēmu, un esmu pateicīga, ka dzirdu skanam Raiņa valodu.